

GIACOMO LEOPARDI GRÓF, MINT A NÉMET PESSIMISMUS ELŐFUTÁRJA.

II.

Az újkori olasz irodalom legnagyobb költője, a kitünő philologus és jeles bölcsező Giacomo Leopardi, egy ősi, tekintélyes, de elszegényedett olasz, kath. grófi család sarja, Ancona tartomány egyik félreeső zugában, Recanatiban született az 1798. év jun. 29-én. Atyja, a vallásban és politikában előítéletes, ultraconservatív Monoldo Leopardi gróf, régiségbuvárlataiba elmerülve, a családi könyvtárból alig mozdult ki. Szűkkeblű, kötelességeket nem, csak jogokat ismerő, kicsinységekben zsarnokoskodó, ellenvéleményt nem tűrő, intézkedéseinél gyermekei természetét figyelembe nem vevő atyjának extrem nézeteit korán józanul megítélő a gyorsan fejlődő Giacomo s atyja iránt örökre elhidegült. A családjának és imakönyveinek élő anyja bár szerette gyermekeit, Giacomot, Carlot, Luigit és Paolinát, kiket a leggyöngédebb testvéri vonzalom kapcsolt össze, de ferde nevelési elvből tulzásig kimért, hideg vala; kebléhez soha nem szorította kicsinyeit, csak kezét nyujtá csókra, kerülve az anyai gyöngédség éltető melegének legcsekélyebb nyilvánítását is. Giacomo ifjú életét inkább magányban és a könyvtárban tölté, mint a családi életben. Már zsenge korában annyira kifejlődött nála az egészségére rosz következményű, túlbuzgó tanulási hajlam, hogy éjjeleken át a lámpa kialvásáig irogatott. A nagytehetségű és páratlan szorgalmu ifjú 12 éves korától önállóan folytatva tanulmányait, megtanulta a zsidó nyelvet; a latin és görög irodalomra vonatkozó és nyomtatásban megjelent értekezései pedig általános bámulatot keltettek. Mint 17 éves ifju a kereszténység

dicsőítésére egy munkát irt — »Essay a régiek tévhitéről« és 18 éves korában pedig Anakreon szellemében alkotott két költeményét »Amorhoz« és »A holdhoz« alapos képzettségű philologok is antiknak tartották. Majd a francia, spanyol, angol, de különösen az olasz irodalom és hazája történetének tanulmányozására fordítja figyelmét. Különös tüzzel hatja át honának letűnt dicsősége, nagysága és megírja első canzonjait (1818) »Olaszország«, »Danté«- és (1820) »Angelo Mai«-hoz. E canzonok, melyek Petrarca politika: költeményeihez méltán sorakoznak, általános ujjongást és lelkesedést idéztek elő Olaszországban, a restauratio szomorú napjaiban. De míg az olaszok bámulattal és rajongással visszhangozák az ünnevelt Leopardi költeményeit, addig a szegény ifjú pokoli kínokat állott ki Recanatiban, hol élte 24. évéig maradt.

A szegény költő szomorúan festi le leveleiben (Epistolario Vol. I. 33. 61. 66. 86. l.) poklát, fogházát, az egészségtelen Recanati physiognomiáját és míg a szellemi dermedtség, a köznapi, őt nem értő, kisszerű lelkek e fészkből kivágyódik a nevezetes emberek körébe — kiesik elerőtlenedett kezéből a toll. A szellemi erő túlfeszítése kimeríté az amugy is gyöngye szervezetű ifjú testét: az alig 19 éves egyén már tönkre tevő örökre egészségét. Több hónapon át meg van fosztva szeretett könyveitől és erőt vesz rajta, nem az édes melancholia, mely oly sok szépnek lehet szülőanyja, mely néha édesebb, mint a gyönyör s vidámság, hanem azon kegyetlen, sötét, iszonyu búskomorság, melyet a munka s a mélyebb gondolkozás csak táplál, a munkátlanság pedig növel, s mely a fásultság nyoszolyáját szokta előkészíteni, hogy ráfektesse élő-halottként a kedélyt. Tétlen rabélete, a sors-tól rákényszerített henyeség, az érző lelkére méregként ható magány önmagára ügyelteti; föltárja előtte szeretet után sovárgó szívét, a női szépség ideálját alkotja meg lelkében, s midőn az ideált föltalálhatni véli Pesaroból Recanatiba érkezett unokanénjében, az impozáns szépségű Gertrudban, — a boldogtalan csak kínjait hatványozta; mert a nő csakhamar távozik, nem is sejtve, mily érzelemvihart keltett az idomtalan, hallgatag, embergyűlölő, de érzékeny s a szeretet utáni epedéstől majdnem elomló könyvbuvár szívében. A magát titokban emésztő ifjú tudóst leirhatlan kétségbeesés fogja el a grófnő távozásakor. Szívének rom-

jai, viharos érzelmei között magára hagyott 18 éves ifjúval először éreztetik szerelmi csalódásai ösztönszerűleg az élet ürességét, semmiségét és egyébként úgy szeretett tanulmányai haszontalanságát. (L. »Il primo amore« c. költ.) A munkát lehetetlenítő szembajtól is egy egész éven át (1819) gyötört költő önmagában évvődik; keserűen kikel a természet kegyetlenkedése ellen, mely őt az ember egyik lényeges kellékétől, a külső díszről megfosztá. Fájdalmasan tekint vissza a lezajlott időre, életének virág nélküli pusztaságára, az öröm poharát meg sem izelő ifjúságára; tisztán véli láthatni életének jövődő nyomorultságát s gyászos kísérőjét, a sötét melancholiát; reszket a jövő ürességétől, mint a testétől megfosztott lélek a pokol szörnyeitől. Rég hitetlen lelkének zürjét nem világítja meg a földi nyomort enyhítő vallásnak jótékony sugara. Megborzad magától. »Olyan vagyok, mint a kiszáradt nád; szenvedély nem férkőzhetik többé szegény szívembe, sőt még a szerelem örök, mindenható hatalma is megvan semmisítve már ifjúságomban! Hogy lehet elviselni ily életet illusiok, élénk érzések, phantasia és enthusiasmus nélkül?« (Epist. I. 180. l.) Szívfacsaró kétségbeesésig nyomottá lett kedélyhangulatában föl-föltör lelkében az öngyilkosság gondolata. (Epist. I. 185. és »Ifj. Brutus«). Szétzüllött illusiók, a lét üressége és kínja fölött érzett boszankodások, napjaink alkotója, a vaksors ellen intézett kifakadásai között s a halál utáni vágygyal szívében tengődött a szerencsétlen költő, a családi kicsinyeskedő, kínos gyámkodás, a szellemi magány és ridegség, továbbá az iszonyatos testi fájdalom sorvasztó nyomása alatt a gyűlölt Recanatiban. Szűkkeblű atyja megtagadta az elutazásra szükséges segínyt, ellenezte fia költeményeinek kiadatását, megghiúsítani akarta a kor egyik nagy emberével, a szabadelvű Giordanival folytatott levelezéseit. Végre hosszú akadékoskodások után az 1822. novemberben Rómába ereszté a tönkrejutás szélén álló fiát, azon reményben, hogy ott majd a papi pályára ráveszik.

A Rómába határozott szellemiránynyal, meggyökeresedett sötét világnézlettel utazó ifju az ős világ romjai közt nem keresett mást, mint a lelkes tudósok barátságából eredő, a lét ürességét kevésbé éreztető szellemi irritatiót, bátorítást és egy kis hivatalt, mely megmenthetné őt a keblétől jégfállal elzárt atyja alamizsnáitól és az éhhaláltól. Csakhamar csalatkoznia kellett.

»Egyedüli »élvezet«, mit Rómában találtam, az vala, hogy Tassonak San Onofrióban levő egyszerű sírján könnyeztem.« (Epist. I. 292.) Sokszor említi leveleiben a római férfiak és nők tudatlanságát, a dőre, balga multságokat, a szellemet elhanyagoló, szörszálhasogató tudósok hiúságát, irigységét, hidegségét. Isolálva, magára maradva a könyvtárakba temetkezett; philologiai értekezéseket irt a római lapokba és eléggé elmélkedhetett a régi dicsőség romhalmazán a lét semmiségéről. Némi enyhítést nyújthatott neki Reinholdnak, a hollandi és Niebuhrnak, a porosz követnek baráti vonzalma; ez utóbbi magasztalással hirdeti szóban és írásban költőnk nevét, de az egyházi rendbe lépni nem akaró Leopardinak Rómában állást nem sikerült szereznie. A szegény költő csalódásokkal gazdagabban, letarolt szívvel, az istent az emberiség nyomorgatásában gyönyört találó sötét hatalommal helyettesítve, a magasztos eszméket szende agyrémeknek, az ifjuság álmoképeinek, a létet iszonyatos, tragikus ajándéknak tartó meggyőződéssel tért vissza atyja sürgetésére a hajdani nagyság romjainak, a római dicsőség sírhalmának városából szülői házának . . . bibliothékájába. Ily sötét lélekkel tér vissza 1823. májusában Recanatiba, hol testi és lelki ápolás helyett hidegséget és érzelmei miatt szemrehányást talál és hol fájdalomban és magányban két évet töltött el. Ez időben jelent meg költeményeinek első gyűjteménye. (Canzoni. Bologna. 1824.) Életéről, reménytelenségéről szomoruan érdekes felvilágosítást nyújt Giordanihoz intézett levele (Epist. I. 352. 353.): »Tanulok éjjel-nappal, de tanulmányaim velem együtt megváltoztak. Az érzelmest és pathetikust, mint unalmast és gyermekest kerülöm s csak az igazságot és az emberek nyomorát kutatom.« Elfoglalja helyét az értelem lelkében és elmélkedik a szende illusiokat megsemmisítő valóságról, igazságról. Iszonyu tetszést talál ennek szemléletében, mely gúnyosan figyelmezteti őt szívének össze tiprott bálványaira. A szenvedélyek kialudtak benne; hajlam és gyűlölettel el nem vakitva fárad a lét nyomorának felkutatásán.

Sínlődő teste Recanatiban hovatovább elzüllik, de a pénzhiány az atyai házhoz kötő reménytelen életét s azért a halál karjaiból vélte magát megszabadíthatni, midőn Stella könyvtáros, klasszikai kiadások vezetésére Milanóba meghívta. 1825. jul. Bo-

lognán át Milanóba, innen ismét Bolognába vonul szerencsétlen költőnk, csekély irodalmi keresetéből tengetve életét s kiadva kisebb prózai dolgozatait és költeményeinek újabb gyűjteményét. (Versi del Conte G. Leopardi. Bologna 1826.) Bolognában ismerkedett meg a rendkívül művelt, tudós, de éltes Malvezzi grófnővel. A szerencsétlen költőnek könnyen hevülő szíve lángban ég, midőn testvéréhez, Carlóhoz (Epist. I. 456.) ez összeköttetésről ír: »Barátsága nevezetes epochát képez életemben, mert meggyőzött arról, hogy vannak még örömök a földön, mit lehetetlennek tartottam eddig, és hogy képes vagyok még illúziókra a tapasztalás daczára. E nő felrázta lelkemet nem az álomból, hanem a halálból«. — E rövidke ismerettség azonban mélyebb nyomot nem hagyott hátra L. lelkében. Miután az 1826/7-iki év felét ismét honn tölté, a tavasz kezdetekor Bolognán át Florencbe ment.

Florenccben szembaja az egész nyáron át kinzá; szerencsés-jére a város legjelesebb emberei s az idegenek — Niccolini, Gino Capponi, Frullani, Giordani, Colletta, Manzoni, Bunsen — vigasztalása, barátsága legalább pillanatra elűzé a költő melancholiájának sötét szellemeit. Az 1827/28. telét az egészséges levegőért Pisában tölté. 1828. nyarán ismét Florenccben a politikai száműzöttek menhelyén találjuk őt, régi barátjai körében, kik Viesseux könyvtárusnál összegyűlve a haza regenerációján tanakodtak. Leopardi pessimismusa ez időben elérte azon magaslatot, honnan tekintve barátainak törekvése semminek, haszontalannak tűnik fel előtte. Világnézete szerint egyesek és a társadalom nem a véletlen vagy az emberek miatt szenvednek, hanem természetüknél fogva szükségképen nyomorultak.

Elmult már az a korszak, midőn a költő maga is lelkesedett a hazáért és lelkesített, de most keserű mosolylyal nézi barátai »balgaság«-át. Testvérének, Luiginek halála után a család sürgető kívánata, de leginkább pénzhány miatt az 1828. novemberben visszatér poklába, fogságába, »hol a halottak boldogabbak az élőknel«. 16 hónapig szívja szülőföldre rontó, gyűlölt légkörét. Mily kínokat állott ki, mily keserűség gyülemlett meg lelkében, különösen az 1828/9. év telén eléggé mutatja »Emlékezések« c. klt. Örömujjongással fogadja a jeles államférfi és híres történetíró, Colletta által gyűjtött pénzbeli segílyt, mely lehetővé

tette Recanati elhagyását. Magán kívül keresi szenvedéseinek okát; a helyváltoztatással vél segíthetni magán, pedig mindentüvé magával viszi fájdalomának gyermekeit. Az 1830. év májusában Bolognán át Florencbe megy régi barátai körébe. Lemondván az írásról és alkotásról, philologiai kéziratának rendezését egy schweizi philologus barátjára, Sinner Lajosra, bizta és költeményeinek új kiadását pedig barátjaira. (»Canti del Conte G. Leopardi. Firenze. 1831.«) Az 1831/2. év telét Romában tölti. A szerelem ismét többnek tűnt fel előtte agyrémnél, balgaságnál. A szerelem után vágyódó, izzó szívvvel megáldott költő — »nincs szükségem sem hirre, sem más effélére, hanem szeretetre«, mondja magáról — újra keserűen csalatkozik. Ezen szerelmének szívét szétzúzó eredményére vonatkoznak az 1836-ban kiadott »Aspasia« és »A se stesso« c. klt.

Szembajától újra kinzott költőnk az 1832. márc. Florencbe menve, megkezdi életének legnyomorultabb korszakát. Tiltakozik az atyja által írt, de neki tulajdonított ultraconservatív »Dialoghetti« ellen. Keresztül menve a csalódások minden nemén, megtört egészséggel, nyomorogva, emberhez alig illő életet élve, az elárvult, otthontalan kényszerül mégis végső nyomorában atyjához fordulni s szívet megrázóan könyörög néhány scudiért, hogy éhen ne haljon. Ismételve foglalkozik az öngyilkosság gondolatával, mindamelltt tiltakozik azon felfogás ellen, hogy világnézlete egyéni bajainak lenne kifolyása. A kétségbeesés mily sötét éjébe süllyedt már ekkor költőnk, mutatja »Operette morali« c., Florencben 1834-ben kiadott munkájában lévő »Párbeszéd Tristan és barátja között«: »Bizony mondom nektek, a nyomor engem le nem igaz és a sorssal nem alkuszom meg, mint sok gyáva teszi. Van bátorságom kívánni a halált oly hévvel és őszinteséggel, milyennel semmi után sem rajongok. Ha valaki jövőmről beszél — alig tartóztathatom magam a nevetéstől, annyira meg vagyok győződve, hogy az út, melyet még meg kell haladnom, nagyon rövid. E meggyőződés az egyetlen gondolat, mi fenntart. Könyvek, tanulmányok — nagyon csodálkozom, hogy ezeket egykor szerethettem — nagy tervek, remények hírnévre és halhatatlanságra oly dolgok, melyek fölött hogy csak nevések is — rég idejét multa. E század terveit és reményeit nem nevetem ki; teljes szívemből kívánok azoknak jó sikert; csodálom,

tisztelem őszintén a jóakaratot, de nem irigylem sem a jövő nemzedéket, sem azokat, kik soká fognak élni. Azelőtt irigyeltem az ostobákat, bolondokat és a magokról sokat képzelődőket. Most nem irigylem sem a bölcseket, sem a bolondokat, sem a nagyokat, sem a kicsinyeket, sem a gyöngéket, sem a hatalmasokat. Irigylem a halottakat és csak velük cserélnék. Minden barátságos kép, minden gondolat, mely a jövőre irányul s magányomban fölkeres, szórakoztat, elválaszthatlan a haláltól és csak azal végződik. Ez epekedésemben nem zavar engem többé ifjúságom álmaira való visszaemlékezés, sem azon gondolat, hogy hasztalanul éltem. Ha megérkezik a halál, oly nyugodtan és megelégedetten halok meg, mintha sohasem kívántam, sohasem reméltem volna mást a világon. A halál az egyedüli jótét, mely sorsommal kibékít. Ha választanom kellene Caesar és Nagy Sándor minden mocsoktól megtisztított dicsősége, hírneve és a halál között — azt felelném minden ingadozás és tétova nélkül: ma akarok meghalni.*

Halálra fáradtan megteszi utolsó vándorlását, helyet keresvén, hol fejét örök nyugalomra hajthatja. Az 1833. év okt. Nápolyba ment, hol leghűbb, legigazabb, legönfeláldozóbb barátjánál, Ranieri- és ennek nővérénél megtalálta a nyugalmas kikötőt. Mosolyogni látszik reá a megelégedés némi sugara; az esti pír bearanyozza élte utolsó szakát, hogy azután küzdelem nélkül a sír örök éje boruljon reá. A bájos vidék, javuló egészsége, Ranieri szeretetteljes ápolása, érintkezés a nevezetes idegenekkel, többek között a vele sokban rokon szellemű német költővel, Platennel — ha nem is szüntették meg, de legalább enyhíték nyomorát és megbarátkozni látszott azon gondolattal, mitől azelőtt irtózott, hogy sokáig élhet még. Ez időben adta ki »Operette morali«-ját, megírta utolsó canzonjait, irt több kisebb prózai munkát, számtalan aphorismát, melyeket halála után Ranieri adott ki (Firenze. 1845). Nagy gondot fordított »Paralipomeni della Batracomiomachia« szatirikus-politikai költeménye befejezésére, melyet szintén Ranieri adott ki (Páris. 1842).*

Az 1837. évben Nápolyban dühöngő cholera elől a költő, épen midőn Ranierinek a Vezuv lejtőjén levő kerti lakába akart

* A költő halála után jelentek még meg, barátaitól kiadva a következők: *Epistolario*.« Firenze 1864., »*Studi filologici*« Firenze. 1853. és »*Saggio sopra gli errori degli antichi*.« Firenze. 1864.

vonulni, megtalálta az oly epedve várt halált. Organikus szívbaja utólérte és az 1837. év jun. 14., élte 39. évében, rövid halálküzdelem után, barátja karjaiban meghalt. Utolsó szavai valának: *Ci vedo piú poco — apri quella finestra — fammi veder la luce!* Hasonlót mondott Göthe is halálküzdelmében. Barátja, Ranieri Nápoly közelében fekvő Fuogritta helység sz. Vital templomának sírboltjába temetteté el a drága hamvakat, melyek fölé sírkövet emeltetett.*

Igy élt szegény költőnk! Nem ismerte, nem is kereste ő a tivornyák és érzéki élvezetek között fölnevelkedett, a Heliogabal- és Sardanapal-féle viharos dőzsölések, a lucullusi ebédek és a gyors serlegek gyönyörei között élő Byron orgiáit. Nem volt szenvedélyeinek rabja; a szerelmet sem kereste a feslettségben s valamint tanaiból, úgy életéből sem lehet oly erkölcsi elvet levonni, mely embergyűlölet és kéjvadászatból van összetéve és melynek két parancsa van: gyűlöld felebarátodat és szeresd felebarátod feleségét. A 19. század salonjainak blazirt, munkátlan fájdalom-martyrjai igen sokat tanulhatnak ez igazi martyrtól, ha életsorsát összehasonlítják élettevékenységével, folytonos munkásságával.

III.

Ilyen vala az emberi szerencsétlenség e ritka példájának élete!

Ranieri, kinek házában a költő élte 7 utolsó évét tölté, — Leopardi halálos órájáról szóló tudósítását e szavakkal fejezi be: »Igy végződött a nagy költő élete! Ő igazságos, nemes, szép-lelkű, ritka loyálisusa s rendkívül önérzetes vala. Megveté az embereket, mert túlbecsülte azokat. Kétszer szeretett, úgy mint csak Itáliában lehet szeretni és meghalt szüziesen.«

Hogy volt kötelék ezen élet szenvedései és azon philoso-

* Leopardi életére nézve bővebb adatokat nyerhetünk a költő leveleiből. Ranieri A.-nak: »Notizia intorno agli scritti, alla vita ed ai costumi di Giacomo Leopardi« c. művéből; G i o r d a n i »Opere. (Firenze 1846. Vol. II.) c. és Brandes Gustav: »Giacomo Leopardi's Dichtungen.« (Hannover, Rümpler) c. dolgozatából.

phia között, hová a csalódásoktól zaklatott költő lelke mintegy végső menedéket keresve vonult — az kétségtelen. Leopardi szenvedő alakját nem lehet elválasztani philosophiai tanaitól! Sinnerhez irt levelében (Epistolario II. 191.) és Gino Capponi-hoz intézett »Palinodia« c. k.-ben L. tiltakozik azon felfogás ellen, mintha philosophiai nézete személyes szenvedéseinek, anyagi viszonyainak, egyéni bajainak lenne eredménye és kéri olvasóit, hogy nyomorának folytonos fölhánytorgatása helyett inkább cáfolják meg philosophiai megfigyeléseit és következtetéseit.

E tiltakozást egész merevségében el nem fogadhatjuk; valamint minden bölcselőnél, úgy L.-nál is nemcsak az egyéni viszonyok, az idegrendszer és testi állapot, a sors, tapasztalás és környezet, hanem még a kor- és nemzeti szellem is többé-kevésbé befolyást gyakorol a szellem-mozgásra. A metaphysikai nézetek, különösen az ember boldogságát eldöntő tételek, nem számtani műtétek. Nincs oly érzelem, melynél az ismeret tárgyiaságát meg ne zavarná az értelmet hordozó személyiségből fakadt subjectiv elem. Teljesen tiszta értelem ép oly kevésé lehetséges, mint absolut tiszta hang. A philosophálásnál az egész ember: az ész és szív is közreműködik. Ha mindezekhez hozzávesszük a nagy forradalom elviharzása után, különösen a restauratio korszakában Német-, Angol-, Francia-, Spanyol-, Magyarország- és szláv államokban a kedélyek egy részét elbátortalanító és a népek helyzetének javíthatásán kétségbeeső nyomott hangulatot, mely ez időnek éppen legjelesebb szellemeinél jutva kifejezésre Byron-, Platen-, Lenau-, Heine-, Musset A., Pusckin-, Lermontoffot, Mickiewiczet, Schopenhauert, a zenében Beethovent és Schumannnt hozta elő, hazánkban pedig (1790—1835.) a nemzeti kétségbeesés dalát zengő, a romlásnak indult magyart sirató s a gyászkiáltást harsogató költőket hozta létre; ha figyelembe vesszük L. szellemének kifejlődése- és tevékenységekor Itáliának, a nemzetek e Niobéjának szomorú helyzetét, a veszni indult hazán kesergők könyveit, az elégtelenekeket, elitélteket, gályarabokat, száműzöttek jajkiáltásait; ha nézzük L.-nak a fájdalom szakadatlan sorozatából álló, a szeretet és boldogság után folyton epekedő s folyton csalatkozó s pusztán hideg értelemre nem mutató életét: — be kell val-

lanunk, hogy a gondolkodó Leopardi bölcselete — mint az költeményeiben, leveleiben, de különösen »Operette morali« c. munkájában jelentkezik, — nem pusztán a hideg értelem, a dialektikai agymozgás szüleménye, hanem együttes eredménye a kor s nemzeti szellem, továbbá az egyéni szellem — értelem, szív, életviszonyok, sors stb. — összműködésének. — Ezek együttvéve szülték Leopardinál a philosophiai pessimismust.

A költőt egyéni sorsa vezette az emberi sors vizsgálatára. Egyéni nyomorához járult a szellemi fájdalom, azon hova-tovább erősödő, mindinkább előtörő meggyőződés, hogy ő és mindazok, kik éreznek és gondolkodnak, szükségképen szerencsétlenségre születtek. Előhaladott értelme kutatta a dolgok lényegét, mivoltát s a lét üressége, kinja fölött lebegő szende látszatot eloszlató világosságot, igazságot, mint a saisi ifju, egészen másnak találá, mint reménylé. Így lett az egyéni költőből a világfájdalom, a világnomor költője. Ő először költő vala és mint ilyen mélyen érzé magában az ellentétet egy nemes szellem határtalan törekvése és az alacsony világ között, melybe száműzetett, s miután ezen, először személyesen érzett ellentétet a világrendben mindenütt feltalálhatni vélte, csak akkor emelkedett föl philosophiai álláspontra.

»Ha meghidegült teljesen szívem az izgalmak, az ifjuság gyöngéd, szende álmképei iránt, melyekre még most is epedve és könnyezve gondolok; ha majd egykedvűen, eltompultan szemlélem a világ összes bájait, szépségeit, melyeket a természet vagy a művészet nyujthat, — akkor nyomorult életem hátralevő részét a fanyar igazság kikutatására szentelem. Kutatni fogom, mire született a nyomorral és a fájdalommal terhelt emberi nem, mi célja a természetnek és a vak végzetnek, hogy szenvedéseinken gyönyörködik, mily törvények szerint kering e nagy mindenség, melyet én csak bámulni tudok, s melyet a bölcsök dicsőítenek? Kutatni fogom azért, mert az igazságnak — legyen bár vigasztalhatlan — meg van a maga varázsa, bája. Hogy valjon tetszeni fog-e a tömegnek az általam megismert igazság, s valjon megérti-e, — azzal nem törődöm, mert rég kialudt szívemből az üres phantom, a hirnév utáni vágy.« Ezeket írja magáról Leopardi »Carlo Pepolihoz« c. költeményben.

Ily szellemiránynyal vizsgálván a világot, törekszik feledni

saját nyomorát s a létet azon eszközökkel igyekszik boncolgatni, melyeket a vonzalomtól és gyűlölettől, az indulatoktól és szenvedélyektől el nem vakított tárgyiasságra törekvő, egyéni viszonyait, amennyire lehetséges, feledő philosophustól megkivánnunk lehet. De sok időbe, még több szenvedésbe került, míg elérte, vagy jobban mondva megközelítette Spinoza azon értelmi magaslátát, honnan a tiszta ismeret fényével hidegen tekinthetett le szívének izgalmaira, lelkének ingadozásaira. mert L. nemcsak bölcselő vala, hanem költő is; magas értelem mellett még magasabb képzelő erővel rendelkezett és egész élete nemcsak a külvilággal folytatott harcból állt, hanem ama küzdelemből is, melyet szíve értelmével vívott. Ismételve jogait követelő szívének elfagyasztott virágai újra meg újra kihajtani akarnak, keblének elfojtott, oly gyakran az értelem által semmiseknek mondott érzelmei ki-kitörnek, mint Perzsia gyantás térein a földalatti lángok, s a bölcselő gondolatai gyakran elvesznek a lyricus ömlengései között. Végre némileg mégis sikerült, sok szenvedések, élettapasztalatok árán eszéből ciliciumot vonni szíve körül és iszonyu kéjjel nézhette rajta a vércseppeket.

Leopardi keresztül ment Hartmann 3 illúzióján; ez utjában jóllehet gyakran visszaesik a már egyszer hiúknak, üreseknek ismertek körébe, de folyton törekszik megszerezni az értelmi meggyőződés azon varázsát, mely — mint Kemény Zsimond br. mondja — kiolthatatlan Pharusként világít az érzelmek éjjelén s mely, mint a salamandra a tűzben, az indulatok olvasztó kohóban is sértetlen marad.

Hartmann szerint a lehetséges boldogságnak 3 formája van; az ember 3 uton reményli boldogságát megvalósíthatni. — Vagy azt hiszi, hogy a boldogságot a földi, tényleges életben megtalálhatja az élet örömei, szívének nemes érzelmei, szenvedélyei, szóval egyéniségének megvalósításával, vagy reményli, hogy a túlvilági magasabb életben nyerendi el boldogságát; s szenvedései között e reményben keres vigaszt, örömet. E túlvilági boldogság rendesen a szegények, elnyomottak, megvetettek végső menedéke. Vagy pedig a haladás s tökélyesedés által hiszi elérhetőnek s előre örül, boldog, hogy a jövő nemzedék szerencsésjén, üdvén dolgozhatnak; lelkesül a tökélyesedést, haladást eszközlő eszmeért s érte egyéni létét is feláldozza. Hartmann szerint

mindez ábránd, csalkép, illusio. Az emberiség egyik ábrándból a másikba esett. Az ó-kor a tényleges életben, a keresztény gondolkozásu középkor a jövendő, tulvilági életben kereste és a mostani kor pedig azt hiszi, hogy a haladásban megtalálandja a boldogságot. Nem fejtegetjük, hogy helyes-e ezen nézet, vagy nem, de annyi bizonyos, hogy L. szintén 3 formában kereste a boldogságot; átment, bár nem a Hartmann által felállított rendben, mind a »3 illusion« s valamennyit hazugságnak, agyémnek, semmisnek mondá, melyek a szerencsétlenséget csak növelik. E nézetének bebizonyítására a legnagyobb szívóssággal és állhatatossággal keresi fel mindenütt a roszt, a szerencsétlenséget, a lét nyomorait, céltalanságát, a rosznak győzelmét a jó fölött.

A család vallásos légkörében, a megfeszített istenember s a hitüket vérükkel megpecsételő martYROK szenvedései, az emberek megváltását és új erkölcsi rendet teremtő kereszténység magasztos tételei mélyen érinték a tüzes képzelődésű és gyöngéd kedélyű ifjú szellemét »Saggir sopra gli errori degli antichi« cz. vallásos dolgozatában meleg apologiát irt az emberiséget a tévhitektől megóvó kereszténység dicsőítésére. De a 17 éves apologeta köpenye alatt észre lehet venni a skepsist, mert már itt hangsulyozza a tudomány szükségét az igazság megállapításánál; már itt hangoztatja, hogy a kereszténység körébe is néhol befészkelte magát a babona. Hovatovább rohamosan szűkül tanulmányainak haladásával hitének köre s csakhamar az egykori apologetának hite előtte a mesék és hazugságok áthagyományozott tömegének tűnik föl, mely az ismeret előtt meg nem állhat.

Keresztül menve a csalódások és fájdalmak tengerén s felemelkedvén philosophiai álláspontjára, gyermeki bizalmát a gondviselésbe csaló ábrándnak, az ifjuság álmainak, phantasticus képei egyikének, az ismeret leheletétől könnyen eldönthető lenge kártyavárnak tekinté. Az ember fiaira szeliden lemosolygó, örök fényben ragyogó istent addig kereste, míg utoljára sehhol sem találta fel. A vallásos apologetából az egeket és a világrendet fenkelt homlokkal ostromló titán lesz, ki gyűlölettel és boszankodással fordul napjaink alkotója, az emberiség nyomorában kéjt találó sötét végzet ellen. Igaz ugyan, hogy a költő Leopardi néha, pillanatra megrendül a sors nagy csapásai alatt, mint p. o. testvéreinek Luiginek halálakor, megrázkódik azon vakmerőségen, melylyel megkezdé a harcot a minden lét ismeretlen alko-

tója ellen s alázatos szívvel visszavándorol gyermekkorának istenéhez; igaz, hogy néha Istentől reámért nehéz megpróbáltatásnak tűnik föl előtte sötét sorsa, — de a gondolkodó, bölcselő Leopardi csakhamar hitetlenül rázza fejét, boszankodva gondolt gyengeségére, melylyel magát lealacsonyítottnak hiszi s visszatér meggyőződéséhez, mely szerint a csillagokon túl nem vigyáz utainkra baráti szem, hanem rajtunk és a mindenségen iszonyatos végzet, sors uralkodik, mely megromlásunkra törekszik s mely az ifjúság szende álmainak megvalósítása helyett a megsemmisülés utáni vágyat hagyja egyedüli vigasztalónak szívünkben. Nem a jóakaró istenség, hanem a romlásunkra törekvő rosza-karatu sors alapja, elve az összlétnek. E meggyőződésében neveti azokat, kik a túlvilágon keresik boldogságukat. »A túlvilági élet nagyon üres vigasztalás, mely korántsem kárpótolhat a jelen élet hosszú nyomorának elviseléseért!«

A mindenséget tehát Leopardi szerint vak, kegyetlen, zsarrok, gúnyos hatalom kormányozza, melyet majd fatumnak, majd természetnek nevez és mely irgalmatlanul végrehajtja szeszélyeit, nem törődve az emberek jólétével vagy fájdalmával s melynek célja után hasztalan kutatunk, mert kérdésünkre maga a természet sem ad választ.

Többször kifejezi ezt költeményeiben, p. o. »Sappho utolsó éneké«-ben, de leginkább »Párbeszéd a természet és egy islandi között« c. dolgozatában. »Az islandi, a természet és az emberiség okozta szenvedéseket kikerülendő, keresztül barangolja a világot s eljut az egyenlítő alá, Afrika belsejébe, oly helyre, hol ember még nem járt. Egy sziklához közeledve, észreveszi, hogy az egy rendkívül nagy, félig szép, félig iszonyatos kinézésű, fekete szemű és haju nő. Megborzadva érti meg, hogy ez maga a természet, mitől a föld kerekéségén mindenütt annyit szenvedett. Miután elmondá mindazon sérelmeket, melyekkel az embereket a természet kínzá — így szólt a nő: Azt hiszed, a világ érettetek alkottatott? Tudd meg, minden munkámban, rendelkezésemben, kevés esetet kivéve, egészen másra gondolok, mint az emberek szerencséjére vagy szerencsétlenségére. Ha valami módon, vagy valamely eszközökkel tetszéstek szerint cselekszem, csak igen ritkán veszem észre, mert rendszeren nem tudom, mikor szerzek nektek fájdalmat vagy örömet. Ne is higgyétek, hogy azért teszek

valamit, hogy nektek használjak, vagy veletek jót tegyek, sőt, ha egész nemeteket megsemmisítem, — még azt sem veszem észre. Az islandi nem tudja ezt felfogni és válaszában ez eljárást oly egyénnel hasonlítja össze, ki vendégeket hív villájába s azután bántalmazza azokat a megvendéglés helyett. A természet így felel: Nem gondolkodtál arról, hogy a világegyetem élete folytonos eredés és enyészés váltakozásából áll s hogy a lények egymást kölcsönösen föltételezik s egymástól kölcsönösen függenek akként, hogy egyik a másíknak s így közvetve a világnak fönntartására szolgálnak; a világ e körülmény nélkül megsemmisülne s vele együtt az egyesek is, tehát valóságos kárára lenne az egyeseknek, ha mentek lennének a szenvedésektől. Az islandi azt válaszolja: Igy beszél minden philosophus. De minthogy, ki megsemmisítetik, szenved és az, ki megsemmisíti, ez által nem lesz boldog és csakhamar őt is megsemmisítik: mondd meg nekem, mit a philosophusok megmondani nem tudnak, kinek használ, vagy kinek tetszik e legnagyobb mértékben nyomorult élete a mindenségnek, mely oly hátránnyal s az azt alkotó egyes dolgok halála árán tartható csak föl? De az islandi nem hallhatta meg a választ, mert némelyek szerint a hirtelen előtermett két éhes oroszlán falta föl, mások szerint a rögtön támadt szél fölkapta, földhöz vágta és homokból hatalmas sirböltöt emelt fölé s teljesen kiszáritva, szép mumiává változtatta át, végre az utódok föltalálták és Europa valamelyik városának muzeumába hozták. « A természet ilyen felfogása az, mi L.-t a természetben vigaszt találó, — szintén pessimisticus Lenautól megkülönbözteti. Igy ment keresztül Leopardi Hartmann egyik illusióján, mely a valóságos meggyőződésbe helyezi a boldogságot. Hivésünkben gyökerülő boldogságunk tehát chimaera, balgaság. De ha üres is egünk, ha nem uralkodik is jóságos atya fölöttünk — nem lehetünk-e mégis boldogok a földön fenkölt gondolataink, nemes érzelmeink s szenvedélyeink által? Nem boldogíthat-e a hazaszeretet, a hirnév és dicsőségvágy, az isteni szerelem? Nem lehetnek-e ezek a legtisztább örömnök forrásai? Bizonyára senki keblében nem lángolt ugy a hazaszeretet, mint Leopardiéban és a hazaszeretet csak boldogtalanabbá tette a költőt és gondolkodót. Ifju korában, antik álláspontból kiindulva, a tüzes lelkesítés hangjait intézte sülyedt nemzetéhez. »Itáliához« és »Dántéhoz« c. erőteljes köl-

teményei az akkori idők viszonyaiba beharsogtatva, általános ujjongást idéztek elő egész Olaszországban és megmozgatván a kedélyeket, a későbbi csatákban hatásra egy hadsereggel vettek részt. Leopardi bizonyára nagy patrióta volt, de hazáját multjában szerette. Említett költeményeiben éig emelte a multat s panaszkodik a jelen sülyedtsége, gyalázata fölött. »Itáliához« c. költeményeiben felidézve a régi dicsőséget, szájalom fogja el, látva a bilincsekbe vert, sebekkel borított, vérző és zokogó Itáliát. »A legnagyobb fényre született és most meggyalázva dicsőség, hatalmad trónjáról letaszítva vagy. Nincs senki teid között, ki érted küzdjön? Hah! fegyvert ide, egyedül akarok vérzeni, harcolni érted! Vajha vérem népem keblében új tüzeket gyújthatna?« Majd természetes átmenetben a hazájukért halálba rohanó görögök legszebb napjaira figyelmeztet s megszólaltatja Simonidest, ki Diodoros tanusága szerint a thermopylai csatahelyen a hazájokért elesettek tetteit dicsőíté.

»Dantéhoz« c. k.-ben rajzolja hazájának hanyatlását Danté óta, különösen a legujabb eseményeket, a napoleoni uralom pokoli kínjait, Oroszhon jégmezőin Itália fiainak tömeges elpusztulását, az olasz műrecek elrablását stb.-t. »A nyomorba sülyedt Itália szelleme nem fog álmából kibontakozni, hacsak nem lép az ősök nyomdokaiba. A halottakat kell követned Itália! mert hősök nem virágzanak néped kietlen életében. Van ugyan babér elég, de nincs igazi hős. Nézz nagy őseidre, sirj és boszankodjál magadra. Szégyeld magad! Ébredj álmaidból. gondolj őseidre és a jövő nemzedékre.« Majd Dantéhoz fordulva, így folytatja: »Boldog vagy, hogy nem láthatod szégyenünket, férfaink és nőink meggyalázását? Miért születünk ily időben? Miért nem haltunk már meg előbb? Dicső szellem, mondd meg: kihalt már azon szeretet Itália iránt, mely téged hevített, megszűnt a láng, mely benned égett? Nem térnek vissza őseink dicső napjai? Nem lép már föl senki, ki hozzád legalább egy pontban lenne hasonló? Örökre el vagyunk veszve? Sohasem lesz vége a gyalázatnak? Gyáva utód! gondolj őseidre és nagy műveikre az irodalom és a közélet terén! Gondold meg, hol jársz és ha nem tudod jobbra határozni el magad, takarodjál el innen! Inkább pusztuljon el a hőöket nemző Itália, hogysem lakóhelye legyen ily gyáva nemzedéknek.«

Mily keserűség nyilatkozik e költeményekben, mily elcsüggedés hatja át e nemzeti dalok gyászsurjait! Hazáját multjában szerető és jelenén bánkódó költőből csakhamar hazája feltámasztásán kétségbeeső költő leend.

Cicero de republica c. művének szerencsés föltalálójához, »Angelo Maihoz« intézett s legszebbnek mondható költeményében panaszkodik Itália irodalmi nagyságának letűntén. Elővezeti Dantét, a renaissance nagy olasz egyéneit: Petrarkát, Columbust, Tassot, majd Alfierit s megmutatja, hogy nemes törekvéseik, hazaszeretet-sugalta ténykedésük, a végeredményt tekintve, haszontalanok valának. Üdvözli Mait, ki fölkelti az ősokeket sirboltjukból, hogy a halottak szavukkal felemeljék az álomteljes önfeledésbe süllyedt és az unalom párájától nyomott jelenben aluszó élőket s fölkeltsék az elcsenyevészesedett szívekben a régi erényeket. »Adtok-e még reményt nekünk dicső ősoke? Nem vagyunk-e teljesen elveszve? Én megerősödöm fájdalmamban, mert a jövő sötét borzadályt rejt számunkra és a mit látok, az minden reményemet örültséggé és üres álommá teszi. Hitvány nép lakja egykori helyeiteket; sarjadéktok nem irigyli dicsőségeteket, nem is szégyenli magát. Az igazi nagyság most eszelősségnek tartatik. Ebben az időben, midőn a középszerűség kikötője kecségetet, — nem virágozhatik nagy szellem. Egyenlő fenékre süllyedt a pórnéppel a bölcs. Nyomorult életünk rosszabb Danté poklánál.« Majd Angelo Maihoz fordulva, befejezi költeményét: »Varázsold vissza a néma hősoke ajkaira nyelvüket, hogy e gyalázatos század tettekre ébredjen, vagy ha nem, — szégyenében elveszzen!«

Még néhány év és maga fölött mosolyog, hogy embertársait haszontalan dolgokra hívta föl. Fönti költeményeiben azért hozta fel a nagy hősokeket, hogy Olaszhont tettekre, hazaszeretetre, önézretre lelkesítse; »Ifjabb Brutus«-ában az ősoke árnyékok felidéztenek, annak megmutatására, hogy heroismusuk örültség, a hazaszeretet munkája haszontalanság és a fáradozás az eszmék megvalósításán egy soha el nem érhető cél után való kapkodás. A haldokló Brutus így kiált fel Olympus és az alvilág isteneihez: »Üres agyrém, ködkép vagy te, erény, s ki követi utaidat, csakhamar megbánja. Ti istenek az embereknek — kiktől templomokat kívántok — jutalmul gúnyt, hazugságot, csalást nyujtok.

Az emberek jámborsága tehát az istenek gyűlöletét idézi fel? Csak a gonoszok védelmére trónolsz Zeusz? Csak a jókat sújtja villámod? Az erény miatt a sors nem engedi magát egykedvűségében, közönyében és roszakaratában zavartatni. Reánk, halálra fáradt rabszolgákra kegyetlenül nehezedik a sors és mirabszolgai resignációval meghajlunk, ahelyett, hogy elvágúnok az akaratunk ellen szövetett életfonalat. Boldogabbak az állatok! Mi a mindenség eldobott salakjai vagyunk. Nyomoraink iránt részvétlen az ég!« Megátkozván az életet és lemondván meddő patriotizmusáról, így fejezi be Brutus — ki nem más, mint Leopardi — kiáltásait a süket istenekhez: »Haldokolva nem hívom sem Olymp, sem Cocytus fejedelmeit, sem az éjt, sem a méltatlan földet, sem téged, a sötét halál egyetlen fénysugarát, az utódok emlékét, a hírnevet. Talán siromat ékíteni fogja és enyhíteni könyeivel, szavaival a silány tömeg? Mindig roszbabb lesz a jövő, fáradságteljes törekvésünk érthetlen lesz a jövő emberi keblekben; a nagy lelkek tiszteletét és azok szerencsétlenségének megboszulását a gyáva unokákra bízni — boszantó és nevetséges lenne. Verdedd szárnyaid köröttem fekete madár! Legyen zsákmányfalat testem a fenevadaknak! Hordja el a szél poraimat, nevemet és emlékemet!«

Leopardinak nemcsak hite, de lelkesedése is eltűnt a nemzeti törekvések iránt. »Természetünknel fogva szükségképen nyomorultak vagyunk« — ez a meggyőződése és e meggyőződés magaslatairól szánakozó fájdalommal tekint le a magokat hasztalanul fárasztó honfiakra, kik az aranyidők realizálásának reményével föl nem hagynak. A nemzeti törekvések értelmetlenekké lettek előtte. A tüzes hazafiból világpolgár lőn és hazája politikai felszabadítása helyett inkább az összes emberiséget akarta egyesíteni a közös ellenség, a fatum ellen. Florencben összegyűlt számüzött barátai nemes törekvéséről ezeket írja: »Bosszankodom, hogy az emberi tudás tetőzetét a politikába, államtudományokba és a statisztikába helyezik. Sőt ha mérlegelem az államok javítására és boldogítására Solon idejétől napjainkig tett tanulmányoknak majdnem teljes haszontalanságát: nevetnem kell a politikai ábrándok iránt tanúsított szenvedélyeket, töprenkedéseket és alázattal kérdelem, lehet-e a népek boldogságát az egyesek boldogsága nélkül eszközölni? Ezek pedig nem a viszonyok, nem

az intézmények, nem a véletlen, hanem természetüknél fogva szükségképen szerencsétlenek. Ezen kikerülhetlen szerencsétlenséggel szemben némileg vigaszt nyújtanak az illusiok, a szép tanulmányozása, az érzelem és phantasia; az mi gyönyörködtet, hasznosabb a politikánál, mely ha eléri is célját vajmi kevés valódi boldogságot szerez a népeknek, melyek egyesekből állanak, de hogy az utóbbiak mikor érik el céljokat — arra feleljetek ti, »tanárai a historiai tanulmányoknak«.

Még körülményesebben fejezi ki véleményét »Palinodia« c. versében. Neveti az államtudósok, statisztikusok méhszorgalmát, a politikai nézetek köpenyforgatásait, a testvériségről és szabadságról tartott beszédeket, az ipar haladását s azon véleményt, hogy a világot megjavítani lehet valamely irányban. »Az erény, hűség, okosság, jogszeretet, valódi érték mindig s minden államban idegen valami leendő; folyton el lesznek nyomva. folyton legyőzetnek, és míg csak földtekénk áll, mindig szerencsétlenség lesz sorsuk. Az a hivatásuk, hogy háttérbe szoruljanak. Szemtelen merészség, középszerűség, csalás fognak mindig a felszínen uszni és uralkodni. A hatalommal és kormánynyal, bírja bár az egyes vagy a tömeg, viselje bárki és bármily név alatt, mindig visszaélnék. Ily törvényeket adott nekünk a természet és végzet! Mindig nyomorult leendő a jó, mindig fog fényleni a középszerű és aljas; az egész világ fegyveres kézzel fog mindig összeesküdni a nemes lelkek ellen; az igazi becsületességet rágalmazás, irigység követi örökké; a gyenge mindig zsákmánya lesz az erősnek, a paraszt és szolga pedig koldusa leendő a gazdagnak minden államban, lakjunk közel vagy távol az egyenlítőtől. Így lesz ez mindig, míg lakóhelyünk leendő e föld s míg világítani fog éltünk fáklyája!«

Hasonlókra találunk »Ginestra« és »Paralipomeni della Batracomiomachia« c. klt.-ben is. Ez utóbbi bohó és tragikus egyszersmind; kigúnyolja az 1820-diki szerencsétlen nápolyi forradalmat, mely a nápolyi királyságot az osztrákok kezébe juttatá; maró szatirával ostromolja a liberalismus szalmatüzét, a carbonarik nevetséges összeesküvéseit. A költ. vége felé szatiráját az összes idők reménylői ellen fordítva, neveti a bölcs boldondokat, hogy belátni nem akarják, miszerint szerencsétlenségünk természetünk szükségképeni eredménye. Ezen keserű hu-

mort lehelő költemény: kigúnyolása a hazafias illúzióknak, a nemzeti törekvéseknek. »Nevetséges a magas és alacsony, a fejedelem és nép. nevetséges a fáradozás az anyagi és szellemi szabadság után, nevetséges általán minden erőlködésünk, nevetséges . . . maga az élet.«

De nem ad-e örömet, nem nyújt-e boldogságot, irodalmi hírnevünk? Nem érdemes-e ezért fáradni? Kétségtelenül L. maga is törekedett hazája jobbainak elismerésére, de világnézetének változásával csakhamar »üres phantomnak, a szerencsénél, sorsnál és szerelemnél is vakabb«-nak mondja. Idéztük »Ifj Brutus« szavait a hírnévre vonatkozólag. »Angelo Maihoz« c. költ.-ben pedig így szól a költő: »Ki ismeri szenvedésünket — az örömmel üdvözli a halált; annak mit sem ér a babérkoszorú!« A mit Hartmann az író bajairól, fáradozásairól, a kidolgozás nyomasztó mechanikai részleteiről, élő unalmasságairól, a kritikáról, a hatásról, a részvétlen vagy nem értő közönségről mond — mindazt megtaláljuk L. »Operette morali« c. művének »Il Parini ovvero della gloria« feliratu cikkében. »Mi a nagy ember? Egy név, mely csakhamar semmit sem fog repraesentálni, mert e névhez kötött eszméket a jónak és szépnek az idővel gyorsan változó más eszméi elfeledtetik. Mi az irodalmi munkákat illeti: ezeket szintén elfelejteti a gyors haladás csakhamar túlhaladottakká lesznek. Korunk legközönségesebb matematikusa többet tud, mint Galilei vagy Newton. Tünő árny tehát az irodalmi dicsőség, pedig ez egyedüli jutalma, osztályrésze a geniének.«

Vigasztalásunkra ez sem szolgál tehát! Hát a szerelem? Nem lehet-e végső vigasztalója a jelen életnek? Ez L. szerint a végső, de leghatalmasabb illusio, melyen át kell esnünk, hogy az életet rosznak mondhassuk. L. átesett a szerelem kínjain és a nyugodt gondolkodás kikötőjébe jutva az ifjuság álmának mondja, mely oly hiú, üres mint a többi, csakhogy hosszabb ideig tartja fogva az emberek szívét, kik makacsul hiszik, hogy benne föllelik a szerencse végső menhelyét.

Rómából kelt egyik levelében (Epist. I. 288.) így ír: »Igen egykedvűen élek itt; nem érintkezem nőekkel, pedig e nélkül nincs tevékenység, körülmény, mely joggal birna arra, hogy miniket megörvendeztessen . . .« Egy másik levelében (I. 294.) pedig ezeket mondja: »Igazán nem tudom, találhatni-e jobb foglalko-

zást a szerelmeskedésnél (*fare all' amore*); fecsegés egy szép leánynyal többet ér, mint az, mit én teszek: kóborolni a belvederi Apolló és a capitoliumi Venus körül.«

És költeményeiben mily édesen zengé a szerelem dicsőhymusait!

Szegény, az ifjuság szépségétől megfosztott, átkára izzó szívvel megáldott költőnk alig tudja magát ezen »error beato«-tól, ezen, szerinte hazug, varázstól megszabadítani, mely ismételve elámítja az embert, mely a legmosolygóbb, de egyszersmind a legrettenetesebb agyrém, mely boldoggá nem tesz, mert szeretni annyi, mint a szerencsétlenséget vagyis az életet átörökíteni és mely pillanatra elkábítja, elkápráztatja a bölcsset, és zavarja annak belátásában, hogy »legjobb lett volna soha meg nem látni a napvilágot!«

Éltének végső éveiben újra csalatkozott a szegény költő és miután szétfoslott ábrándos reménye, hogy szerelme viszonzottatik — így fakad ki »A se stesso« c. költ.-ben:

»Megnyugszol immár, nyugszol mindörökre,
Fáradt szívem. A végesalódás üdve
Eltűnt, melyet öröknek véltem, eltűnt.
Érzem, a szép csalódásokkal bennünk
Nemcsak remény, a vágy is ellobog már.
Nyugodj békével, szív! Sokat dobogtál.
Nincs semmi méltó, hogy verésid hallja,
S a föld méltatlan egyetlen sóhajra.
Az életben keserv és unalom vár,
S a mindenség nem több egy sárhalomnál.
Pihend ki most magad. Mindezt bevégzed.
Utolszor ess kétségbe. Mást a végzet
Nemünknek a halálnál úgysem adhat.
Most magad, a világot s rút hatalmat,
Mely közromlásra tör, titokban vesd meg,
És végtelen hívságát mindeneknek!«

(»Önmagához.« Fordította *Bartók Lajos.*)

Az ő jegyese most már a halál, a »bellissima fanciulla«, mely után úgy dobog a kebele, mint egykor a női szépség ideálja után. (L. »Szerelem és halál« c. költ.)

Hívésünk balgaság, patriotismusunk meddő és céltalan, dicsvágunk dőreség, szerelmünk isteni ámitás, tényleges életünk

nyomor tengere tehát, de a jövő nemzedék nem lesz-e boldog? Üres szó talán a haladás és azon tudat, hogy unokáink számára jobb jövőt készítsünk elő: nem boldogíthat?

A haladást a tudomány és az ész eszközlí, de Leopardi szerint az ész Jupiternek iszonyatos ajándoka. — A tudomány megsemmisíti az életet megnépítő illuziókat. A dolgokat meszelenségekben és a világot vak törekvésében mutatja be. Ledönté a tévhitet és helyette nyertük a mindenség, az összes törekvés semmisségének, hiú voltának, céltalanságának belátását; lerontá az emberiség illuzióit és a földet az unalom sírhalmává tette. — Az emberiség költői és hívő világnézletével őskorában boldogabb volt, midőn a kedves illuziók ölében, menten a tudományoktól, az aranyos remény sugározta be csendesesen tovahaladó életét. Tönkreteszi az ismeret boldogságunkat, midőn eloszlatja ifjuságunk álmképeit, de nem az emlékezést is reájuk és nem öli ki a vágyat utánok. (»Hymnus a patriarchákhoz«, »A tavasz«, »Angelo Maihoz«.) Boldogabbak az állatok és növények, mert nem mérlegelik nyomunkat, nem siratják letűnt ifjuságunkat, nem emlékeznek fájdalmaikra, nem siratják reményeiket, öntudatlan életük nem ismeri az unalom kínjait és midőn az élet estéjén fejüket lehajtják, nem keseríti meg végórájokat a hosszan folytatott küzdelem haszontalanságának érzete. (»A pásztor éji éneke«, »Ifj. Brutus«, »Carlo Pepolihoz«, »Ginestra vagy a vadon virága«.) Valamint a német pessimismus szerint a tudományok, feltalálások terjedésével a bajok csak növekednek és a civilisatio terjedésével a szerencsétlenségek iránt érzékenyebbek leszünk; úgy Leopardi is dörességnek mondja az életkérdés békés megoldását, a haladást és tökélyesedést a hova-tovább fejlődő szellemtől várni, mely maga is azt hirdeti mindinkább, hogy az élet csak keserűség és unalom. Kifejezi ezt több helyen párbeszédeiben, költeményeiben, de leginkább Gino Capponihoz intézett »Palinodiá«-ban. A reményt komikus phrazisnak mondva és kikelve a század sivár, industrialis iránya ellen, — mely kizárólag a hasznosra ügyelve nem veszi észre, hogy ez által az egész életet haszontalanná teszi, — így folytatja Leopardi: »Miként a gyermek nagy szorgalommal rakja kártyavárait, melyeket csakhamar elfúj, ujat épít s ismét szétrontja: így tesz a természet is; mitsem állít elő azon szándék nélkül, hogy

csakhamar le ne rontsa, ha készen van, mert a részeket újabb alkotásához használja. Nincs ész, eszköz, erő, melylyel az emberek meg tudnák védeni magokat ezen iszonyatos játék ellen, melynek célja titkos, ismeretlen, mert a hajlíthatlan gyermek nevetve erőlködésünket, kegyetlenül véghez viszi szeszélyes játékát, örülve, hogy elronthatja, mit alkotott. Így a gyógyíthatlan nyomor és szenvedés tömege nehezedik a pusztulásra menthetlenül odadobott gyenge halandóra; így fenyegeti szüntelenül minden oldalról a bölcsőtől kezdve a sírig egy ellenséges hatalom, mely kifárasztja az embert, de mely sohasem fárad el és mely szörnyanyaként fojtja meg gyermekeit. Éltünk legkésőbbi bajainak, az öregségnek és halálnak csirája már ott van a csecsemőben, ki anyja emlőiből az életerőt szívja. Nem változtathatja ezt meg a víg 19. század, valamint nem alakította át a 9. vagy a 10-ik, és nem is fogja megjavítani semmiféle jövő kor, mert minden halandó mindig és mindenkor szerencsétlen volt és marad nem pusztán társadalmilag, hanem az élet valamennyi viszonyában; szükségképen szerencsétlen, nyomorult azon általános törvények szerint, melyek a földön és égen uralkodnak. Ha egyeseket nem vagyunk képesek boldoggá tenni, hogyan tehetnők azzá a nemzetet, emberiséget, az egyesek tömegét?« Hasonlót mond majd nevetve, majd sírva »Ginestra« c. k.-ben is; hasonlót állít »Párbeszéd a naptárkereskedő és egy sétáló között« c. értekezésében.

A haladásban vetett hitünk agyrém tehát; unokáink boldogítására teendő fáradságunk hasztalan; maga az élet minden viszonyában, mindig és mindenkor nyomorult. Ily lét iszonyatos rettenetesen tragikus ajándék, mert nem ismerünk okot, mely azt szükségessé tenné, célt, melyet el kellene érnie. A lét öncél, azaz szünetnélküli forgás, hajsza, magáért a forgásért, hajszáért; folyton megújuló fájdalom, melyet csak a halál vagy nem-lét — mit az élet kezdetén, megelőzőleg többre kellene becsülnünk az életnél — képes enyhíteni. Ezt csak a tudatlanok nem ismerik el, kik ábrándjaikban agyrémeikkel boldogok, vagy azok, kik hiszik — mire nincs meggyőző okunk, ismeretünk, — hogy szenvedésteljes földi életünk előkészítő állapot. Ez az illusiokon keresztül ment Leopardinak végső meggyőződése.

»Ruházattal félig fődött, mezitelen lábu öreg nehéz terhet

cipelve gyöngé vállain, rohan hegyen, völgyön, tuskén, bokron keresztül; fut lihegve viharban, hőségben, hidegben, folyókon, mocsárokon át; majd lerogy, majd ismét felemelkedik; nyugalom, szünetnélküli rohanásában végre megérkezik fáradozásainak végcéljához; az iszonyu mélységbe lezuhan és minden feledve van. Ez életünk! Fájdalmakra és fáradozásokra születik az ember; létének első percétől kezdve halálos veszélyekkel küzd; fájdalom és köny első nyilatkozása és bölcsőjétől kezdve egész növekvési idejében szükségli a szülők vigasztalásait, létének nyomora ellen az aggodalmas ápolást, a bátorítást, mert nem lenne képes különben az életet elviselni. — De ha az embernek szenvedést okoz az élet, miért kell azt cipelni? Nem is sejtem, mi haszna van? Miért szenvedünk? Mi célja van annak, hogy a dolgok folyton izegnek, mozognak, forognak? Talán másnak okoz örömet éltem? Nekem ugyan kín az, mit életnek mondanak.« (»A pásztor éji éneke.«)

Nincs célja e nyomorokkal megrakott kietlen életnek? Van. Célja . . . a halál. »A jajgató csecsemőt élteted, növeled természet, hogy . . . megölhessed! Bárhová menjenek, bárhová tekintsenek: nyomorultak gyöngé gyermekeid, ó természet! Nyomor a világ — semmi egyéb. Kegyetlen törvényed végső menhelyül a halált nyújtá, miért veszed ezt is körül iszonynyal? Nem törődöl te fájdalmainkkal! Soha meg nem látni a napvilágot lett volna legjobb!« (»Egy antik síremlékhez.«) — Még a lét pillanatnyi örömei is csakhamar elenyésznek:

»Óh mindig így volt s így lesz: életünknek
Leghamarabb el üdve hagy bennünket;
Majd bú, betegség mint az ár zúdul ránk
S velünk marad, a sírba míg lehullánk.
Im forró lelkem annyi édes álma
Azért volt, hogy rá sír legyen a pálma
S más se maradjon küzdésem díjául
Mint a koporsó s a göröngy, mi ráhull.«

(»Sappho utolsó éneke.« Fordította *Dengi János.*)

»Gyógyíthatlan szenvedésekre, könyekre születni, mik között a halál, a sír éje édesnek tűnik fel: erre nem részvét, nem égi igazságosság kárhoztatott minket.« (»Hymnus a pat-

riarchákhoz.«) Mintha csak Schopenhauert hallanók: Ki e nyomorult világot teremtette, az nem az emberiség atyja, hanem hóhéra, ördöge volt! »Iszonyatos álmoktól rémes alvás az élet, melynek foltozgatásán, föntartásán, támogatásán agyondolgozzuk, fárassztjuk magunkat, vagy pedig az unalom emészt. Hasztalanul epedünk a boldogság után. Nyomorult az élet minden alakjában.« (»Carlo Pepolihoz.«) »Jó ha legalább szenvedünk és nem öl meg az unalom. Boldog az, ki sírhat!« (»Angelo Maihoz.«) A világnak csak egy magyarázata van, hogy az abszolút, orvoshatlan fájdalom. És az emberek benne? Olyanok, mint a fenévadak, melyek egymást falják fel. E tekintetben, ha olvassuk a »Prometheus és Momus« közti párbeszédet, Schopenhauert véljük hallani.

»Mi hasznunk van az életből? Mire való életünk? Arra, hogy . . . megvessük!« (»A győzőhöz a lapdajátékban.«)

Foglaljuk össze költőnk tanait!

Létünk mit sem nyújt, mi miatt jobb lenne a nemlétnél. Mi borzasztó harcot harcolunk a kérlelhetlen sors ellen, pedig biztosak vagyunk a legyőzetésről. A fatum csak a halált adta egyetlen vigasztalónk. Minden más: hírnév, szerelem, erény — üres agyrém, melyek csak pillanatra törnek meg a fájdalmat s unalmat, melyekből életünk áll, minket azonban a lét átkával kibékíteni nem képesek. Mi szükségképen és természetünknel fogva vagyunk nyomorultak, és semmiféle földi hatalom sem képes e körülményt megváltoztatni. Érezték ezt minden idő nagy emberei és ki is fejezték. Csak a nevelésből reánk ragadt előítéletek és természetünk gyávasága miatt nem látjuk vagy nem akarjuk látni félelemből azt, és üres reményekkel vigasztaljuk magunkat, hogy kétségbe ne essünk. Mindig a jövőbe nézve szünet nélkül rohanunk, hajrázunk előre, pedig tudjuk, hogy minden következő lépésnél éppen úgy csalatkozandunk, mint az előzőnél. Így jutunk a minket elnyelő örvényhez a nélkül, hogy elértük volna vágyainkat, a kielégítést, pedig ez volt ösztönzője, mozgatója törekvésünknek. A szivben ég a vágy a boldogság után, de soha sem lesz kielégítve, mert ez a nyomornak oda dobott földtekénk törvényeit meghaladja. Boldogságra törekszünk és soha el nem érjük. Mit nyerünk — mily kicsi végtelen vágyunkhoz képest. Így leszen ez századoktól századokig, míg felbomlik föld-

tekénk és mi talán más lényeknek adunk helyet. Mindig ugyanazon körfutam lesz élet és halál között cél és terv nélkül: születünk, hogy meghaljunk. Betegség, nyomor és ezer más bajtól és ellenségtől üldöztetünk, miket a tudomány sohasem szüntethet meg; az ismeret minden újabb horizontja csak újabb szenvedéseket eszközöl. Még az ifjak és tudatlanok kevésbé boldogtalanok, mert a pillanatnak élnek, de ezek sem irigylendők. Boldogok a halottak, kik örök álomban meg nem zavart nyugalmat találtak.

Szegény Leopardi! annál jobban hangsúlyozod az élet megvetését, az erény ürességét, céltalanságát, minél inkább közeledel azon élet kapuja felé, melybe — gyermekkorod hite szerint — erényeid, fáradalmaid, földi szenvedéseid jutalmát elvenni lépsz!

Láthatjuk tanaiból, hogy L. csakugyan prófétája a német pessimismusnak e tekintben igazi vates, mint a régiek a költőt nevezték. Mintha csak látnoki szemmel olvasott volna Schopenhauer, Hartmann, Bahnsen műveiből.

A német pessimismustól, mondja Caro, Leop. csak két pontban különbözik. Az egyik a rosznak elve, a másik a világnomor ellenszere.

Leopardi vizsgálta a világot; látta mindenhol a bajt, nyomort, de mi legyen azon elrejtett hatalom, mely romlásunkat felidézi — arról nem tud semmit. Ő érzé, látá a bajt, de hogy ennek mi az elve, alapja, azt határozottan nem körvonalozta tanaiban, mint a német pessimisták, kik majd az »akarat«- majd az »öntudatlan«-ból vezetik le a lét keserveit.

»Titokteljes sors kormányoz felettünk,
Titkos itt minden, csak a szenvedés nem.
Hiba a lét, csak könnyekre születtünk
Hogy mért? Hiába évődünk mi rajt'!»

(»Sappho utolsó éneke.« Fordította: *Dengi János.*)

A világnomor ellen sem használ olyan exotikus szereket, mint a német pessimisták. Ajánlja ugyan sokszor az öngyilkosságot, de ettől maga is visszaretten, s tanácsait, hogy előzzük meg a Parkákat, maga sem követi. Az ő tulajdonképeni ellenszere a resignatio, nyugalom és a világ megvetése.

E két pontot kivéve egészen megegyezik a pessimismus bölcselőivel, kik között Bahnsenhez áll legközelebb.

»Mi vakon működő chaosban élünk, a megszabadulhatóság reménye nélkül, hol egy iszonyatos sors a művészi alkotás, az aesthetikai szemlélés és a tudományos kutatás élvezhetését is elrabolta tőlünk.« Bahnsennek e szavai kifejezik L. bölcséletét is.

Dr. Buday József.
